

I.

Rozeznáváme tři zásadní směry, dle kterých upravovány byly v průběhu dějinného vývoje poměry živnostenské výroby.

Ve středověku, kdy průmyslová výroba, t. j. všeliké zpracovávání, zušlechťování surovin, byla soustředěna v městech, kdy každé město bylo téměř uzavřeným celkem hospodářským, který chtěl a měl svoji spotřebě dostatečnou svoji vlastní výrobou, kdy nebylo technických ani hospodářských podmínek velkovýroby a průmysl provozován byl výhradně v podobě drobné výroby řemeslnické, kdy slabá ústřední moc státní, panovnická, obmezovala se skoro výhradně na obranu země na venek, zůstávajíc zejm. péčí o vnitřní, hospodářské poměry samosprávy — panuje i v právní úpravě života průmyslového soustava živnostenské samosprávy. Jako mělo každé město své zvláštní privileje a řády, tak mělo i každé řemeslo svoji organizaci, svůj cech nebo pořádek, a cechovní privilej byl jakýmsi živnostenským zákonem pro určité řemeslo v určitém městě.

Jenom ten pak směl se usadit v městě jako samostatný živnostník, kdo, vyhověj všem podmínkám, cechovními artikuli stanoveným, byl přijat za spolumistra od cechu svého řemesla. Cech propůjčoval tedy oprávnění živnostenská.

Od počátku nového věku vznikají větší státy, jichž panovníci snaží se ujednotiti celý stát hospodářsky i politicky, odstraniti cla, mýta a jiné překážky obchodu mezi městy, zdokonaliti dopravní cesty, povznést i tržbu s cizinou, aby se hojným vývozem průmyslových výrobků za hranice získalo co nejvíce zlata a stříbra, jichž bylo v době ustavičných válek tolik potřebí, a zjednal výdělek hojnějšímu počtu obyvatelstva. Možnost hromadného odbytu výrobků po širším prostranství uvnitř státu i za hranicemi dala vznik průmyslové velkovýrobě. A protože cechovní řády nedovolovaly řemeslníkům rozšířiti výrobu nad meze řemesla, připadla vůdčí úloha ve vývoji průmyslové velkovýroby živlům mimořemeslnickým: vrchnostem, světským i duchovním (i státu), a obchodnictvu.

Nejprve organizoval podnikatel výrobce, porůznu ve vlastních bytech a dílnách řemeslnickou technikou pracující (průmysl domácí, skladový), takže toliko odbyt děl se ve velkém, potom soustředil pracovníky ve své vlastní dílně a provozoval i výrobu ve velkém s použitím dělby práce, zprvu jen ručně (manufaktury) a po velikých vynálezech z konce 18. a počátku 19. století pomocí strojů (továrny). Právní upravování poměrů průmyslové výroby převzal nyní stát a sice co možná jednotně pro celý svůj obvod, vydával nyní sám patenty a řády řemeslnické i tovární, podněcoval a podporoval vznikání velkopřůmyslu a obmezoval vždy hlouběji samosprávu cechovní. Na konec propůjčoval i oprávnění živnostenská, i pouze řemeslnická, toliko úřad a cechy klesly na poradný technický orgán úřadů při živnostech, pokud tyto nebyly vůbec osvobozeny od úvazků cechovních. Na místo soustavy cechovní nastoupil tím systém koncesní, t. j. soustava výhradního úředního povolování živnostenských oprávněností.

Rozvoj průmyslu, obchodu a dopravy, vzrůst movitého kapitálu a jeho významu politického, stoupaní obecného vzdělání a sebevědomí vedly ke snaze po odklizení všeliké vázanosti a všestřanném uvolnění individua — soustava koncesní ustupuje posléze živnostenské svobodě, liberálním řádům živnostenským, které odpovídají moderním ústavám státním tak jako koncesní soustava absolutismu a cechovní zřízení politické roztržitosti a autonomii středověké.

* * *

Cechy protestovaly proti zřizování továren a továrních skladů a vůbec proti kapitalistické organizaci pracovní, žádaly návrat ke starým řádům a monopolům cechovním, na mysli tanulo jim idealisované „zlaté dno“ řemesla středověkého.

Avšak tohoto zlatého dna nebylo všeobecně ani ve středověku.

Za všech dob byla totiž řemesla, která v celku co do zámožnosti nad jinými mnohonásobně vynikala, a uvnitř jednotlivého řemesla byli opět mistři, kteří své soudruhy majetkem a důchodem nesmírně předčili. Nejzámožnějšími bývali průměrně řezníci, pekaři, daleko méně krejčí a obuvníci, nejméně tkalci.

I uvnitř jednotlivých těchto bohatších živností byla dále velmi značná rozmanitost majetku a důchodu, samy cechovní listiny středověké zmiňují se velmi často o chudých a bohatých členech cechů; kdyby nebylo bývalo chudých mistrů, nač by byla potřeba bývalo cechovních zařízení podpůrných a chudinských.

Udržovalyť jednak cechovní privileje mnoho existencí, které by při svobodné soutěži průmyslové byly zanikly — alespoň jakožto živnostníci samostatní —, lidem nezpůsobilým nebo nedbalým nemohlo se však vůbec nikdy dařiti dobře, jednak převeliká speciali-

sace řemesel nadobyčejně zúžovala možnost výdělků, hledíc k obydlí městskému, již o sobě obmezenému. Tak existovalo domnělé „zlaté dno“ tehdejšího řemesla jen pro menší živnostníky, jak ukazují novější šetření o majetkových a důchodových poměrech v městech středověkých i velice malý poměrně počet tovaryšů v městských živnostech.

Kde žili městští řemeslníci v blahobytu, bylo ho dosahováno valnou měrou na úkor rolnického venkova a potlačováním řemeslníků dvorských a vesnických.

Co napomáhalo dále jednotlivcům k blahobytu, bylo, že řemeslníci městští bývali zhusta majiteli domů a tím i majiteli práva várečného, skoro všichni pak dotýkali se některak hospodářství polního, buď že měli pole, chmelnici, vinici, dobytek, nebo mívali i jiná vedlejší zaměstnání, zejména krámky obchodní. Důchod řemeslnictva pocházel tedy namnoze z několikerych zdrojů, vespolek se doplňujících. Kdo neměl domu, várečného práva a polností, ten se i v dobách rozkvětu cechovního stěží stal měšťanem zámožným a váženým, byl a většinou zůstal měšťanem druhé třídy, jemuž řada důležitých oprávnění občanských byla nepřístupna.

Konečně byly v středověku řemeslnické živly i mimo cechy a těm dařilo se při privilegovaném postavení cechovních mistrů a tovaryšů tím hůře. Bylo to množství ženatých tovaryšů, kterým se nedostalo přístupu do cechu, proletarisovaní sedláci a jiné přebytečné venkovské i částečně městské obyvatelstvo, které dříve bývalo od cechů přijímáno, později však při rostoucí exkluzivnosti cechů jimi odmítáno, osoby nemanželského nebo jinak „nečestného“ původu a j., pokud nenašly zaměstnání v hospodářství polním, v obchodě, dopravě nebo ve službách městských. Ti všichni, aby se užívali, málo se starali o zákazy cechovní a pracovali bez po-

volení samostatně, arci potajmu, jsouce vydáni v šanc pravým honbám, jaké cechy za vrchnostenského spolupůsobení na tyto t. zv. fušery pořádaly. Přes všechny tyto obtíže bývalo fušerů často velmi mnoho, protože u nich dávali častěji dělati potajmu i cechovní mistři sami.

Nechali-li konečně fušeři za těchto nesnází a pronásledování práce, propadali jako žebráci a tuláci krutému trestnímu právu středověkému.

Ovšem, v jednom bodě lišil se tehdejší řemeslnický stav, pokud byl v ceších organisován a privilegován, od dnešního: jeho existence byla, třebaž ve skrovném rozsahu, pro většinu řemeslníků jaksí garantována. Právo všech domácích řemeslníků na městský odbyt bylo zajištěno obmezením cizí konkurence, ovšem tedy na útraty venkova a na nebezpečí konsumentů, právo jednoho řemeslníka na individuální odbyt bylo dáno samo sebou zákazem velkovýroby, faktickým obmezením počtu výrobců a všemi ostatními opatřeními cechovní a městské hospodářské politiky, ovšem zase na úkor toho rostoucího počtu obyvatelstva městského, které, nedosáhši cechovními branami přístupu k mistrovství, rozmnožovalo řady proletářů a fušerů.

* * *

V Rakousku počíná obmezování cechovní samosprávy stoletím 18. Po řemeslnickém patentu a generálních artikulích cechovních, Karlem VI. vydaných, bylo to zejména zákonodárství Marie Terezie a Josefa II., které úplně podrylo soustavu cechovní a podrobilo veškeru průmyslovou výrobu regulaci státní.

Jednotného živnostenského zákona pro všechny země rakouského mocnářství však až do roku 1859 nebylo. Nehledíc k hospodářsky zcela opozdilé Dal-

macii, lze v Rakousku do r. 1859 rozlišovati tři hlavní skupiny zemí s rozdílnými směry živnostenské politiky:

1. Království lombardskobenaátské a Terst se zásadou co největší svobody živnostenské a obchodní;
2. království uherské se Sedmihradskem a Vojenskou Hranicí s cechovním zřízením, reformami Karla VI. nedotčeným, v městech, s volností řemeslnickou na venkově a s výsadami pro továrny;
3. země české a rakouské, ve kterých živnosti výrobní rozlišovány v policejní, t. j. které pracovaly pouze pro místní odbyt, a v komerční, počítající na širší trh, zejména zahraniční. K policejním vřaděny byly skoro všechny živnosti cechovní, které se směly propůjčovati zpravidla jen na základě mistrovského práva u cechů nabytého. Kromě nečetných živností svobodných směly se všechny ostatní živnosti; ať policejní, ať komerční, provozovati jen po úředním povolení, jehož podmínkami bylo i řádné vyučení, přiměřený počet let tovaryšských a kus mistrovský, někde i výkaz určitého fondu provozovacího (u mlynářů, pekařů, řezníků), místní potřeba a pod. Pro necechovní živnosti platily leckteré úlevy, zejména pro továrny dostačoval průkaz kupeckých vědomostí nebo vyššího vzdělání vůbec, továrny byly prosty vázanosti cechovní a směly cvičiti učně i zaměstnávatí dělnictvo cechovně nevyučené.

Snaha živnostenského zákonodárství i správy směřovala ostatně již od prvých desetiletí stol. 18. k tomu, aby živnosti starých pout byly zproštěny. Četné zvyklosti, s novými poměry se nesnášející, byly odstraněny, mnohé živnosti za svobodné prohlášeny, i při cechovních řemeslech dopouštěny výjimky co do podmínek jich udělování a právo provozovati živnost propůjčeno od úřadu dosti často i proti usnesení cechu.

Jaké byly nyní poměry v maloživnostenské výrobě v Rakousku za platnosti těchto starých řádů?

Proti domnění, které převládlo v našich kruzích živnostenských, smutnější, než si lze představití.

Zápas velké výroby průmyslové s drobnou počal již dávno před rokem 1859 a jsou v něm již dosti přesně naznačeny směry a meze, v nichž velkovýroba domáhá se neodvratně panství absolutního.

Přádelnictví ruční bylo už v první polovici 19. stol. vytlačeno strojním, od polovice 19. stol. počalo zavádění mechanického tkalcovství, které zatlačovalo ruční tkalce domácí, zavedení strojního rychlotisku v textilním tiskařství vedlo k dělnickým bouřím v Praze 1845, rukodilné soukennictví již tehdy těžce zápasilo s prací strojní (první továrna na sukna byla založena v Liberci r. 1798, výroba moderního zboží vzorkovaného počala v Brně již v letech 1840, první parostroj v průmyslu postaven byl v Čechách 1804, v Brně 1814). Malým vodním mlýnům přibyla již před rokem 1850 zdrcující soutěž v mlýnech parních a uměleckých a ničilo je i zanikání t. zv. selského mletí na prospěch mletí obchodního. Zavedením strojní velkovýroby v papírnictví (1829) zaniklo množství menších papíren starého systému kádového, a již tehdy předpovídáno bylo nezbytné podlehnuti i malým lihovarům, olejnám, pivovarům, pekárnám a pod. Také chemické maloživnosti, mydlářství, barvířství, vydělávání koží a pod., již tehdy mizely soutěží velkozavodů, jimž prospívaly i neustálé pokroky vědy chemické.

V letech padesátých skoro všechny malé živnosti řemeslné stěžovaly si na přeplnění, na bujení neoprávněné výroby řemeslnické (fušerství) v Praze i po venkově, na vsahání do svého historického oboru oprávněností, na soutěž podomníků a přespolních živnostníků o trzích výročních. Většina truhlářů v Praze r. 1845 neměla vlastního skladu a pracujíc pro obchodníky a

nečetné zámožné mistry vydělala sotva na suchý chléb. Řezníci byli v područí několika kapitalistických obchodníků s dobytkem, i v krejčovství zavládala konfekce a štukverk pro sklady větších mistrů nebo pouhých obchodníků, obuvníci byli i bez konkurence velkovýroby a velkoobchodu skoro nejbídnějším řemeslem, zařizující se většinou bez kapitálu a jsouce nouzí nuceni kupovati na úvěr v malém špatně a draho a prodávati na úvěr i lehkomyšlný co nejlaciněji.

Dorost živnostenský byl vzděláván zcela nedostatečně, dovední řemeslníci byli skoro u všech živností vzácní, nářek na špatné výkony řemeslníků byl skoro všeobecný.

Cechy — většinou chudé, protože mimo učné příspěvků nikdo neplatil — nedbaly ani o povznesení techniky ani o podporu členů a jich pozůstalých, klesly na spolky pohřební a parádní, podávaly jen rekursy proti novým oprávněnostem a žaloby na rušení práv živnostenských, jež úřady sotva stačily vyřizovati.

Tiseň a bídu malých živností, která se v letech čtyřicátých rozmáhala a v roce 1847 pro obecnou neúrodu a drahotu dostoupila vrcholu, pokládalo řemeslnictvo ve své většině za následek skutečného zavádění svobody živnostenské, třebaž prozatím neuzákoněné. Když pak rok 1848 přinesl vzkypění všech dosud vázaných sil a náruživostí lidových, vystoupilo — za příkladem řemeslnického hnutí německého — také řemeslnictvo v Rakousku velmi důrazně se svými požadavky. Na Moravě a ve Slezsku, v Salcbursku i obojích Rakousích řemeslnictvo postavilo se naprosto zamítavě k zavádění svobody živnostenské.

Na živnostenském sjezdě v Brně v červenci 1848 bylo žádáno od říšského sněmu mimo jiné zřízení živnostenských rad, usnadnění živnostenského úvěru,

zakládání spořitelén a tržnic, zřizování zvláštních škol průmyslových, zlepšení škol nedělních, ale též decentralisace Národní (nyní Rakouskouherské) banky, progresivní zdanění výrobců, uzavírání vhodných smluv obchodních, účelné zařízení a bezplatnost obecného školství a pod.

Ve Vídni protestoval v srpnu 1848 ústřední společenstevní komitét proti obecné prý svobodě živnosti, žádal úplné zastavení podomního obchodu, zejména v městech, zrušení dosavadních volných zaměstnání, v září 1848 byl v říšském sněmu po debatách o nouzi živnostnictva povolen úvěr 2 mil. zlatých na bezúročné zálohy aspoň pro živnostnictvo vídeňské — Riegrovy poukazy na stejnou tíseň menšího živnostnictva v Praze zůstaly bez účinku —, ministr Latour sliboval zřetel k řemeslnictví při vojenských dodávkách, první rakouský ministr obchodu Hornbostl připovídal podporu k založení maloživnostenské banky a předložení osnovy nového zákona živnostenského.

V Čechách po značnějším hnutí řemeslnickém roku 1848 neshledáváme mnoho stop. Převládaly u českých řemeslníků zájmy národněpolitické, záchrana živnosti spatřována byla ne v zákoně ani v návratu ke starým nenáviděným monopolům cechovním, nýbrž spíše ve vzdělání a sdružování. Veliké naděje kladeny byly v záložny, z nichž první řemeslnická založena byla v Praze továrníkem Zdekauerem, a které měly mítí středisko ve zvláštní bance živnostenské, jakožto vrchní organisátorce úvěru řemeslnického. Havlíček již v lednu 1846 psal o potřebnosti české průmyslové školy v Praze a přál si jich „po jedné aspoň v každém kraji na Moravě i v Čechách“, upozorňuje, že „pořádný, vycvičený řemeslník brzy se již úplně i duchody i pak vážností vyrovná úředníkovi a učenci“, a jako byl

v duchu současného liberalismu proti všem ochranným clům, tak horlil i pro svobodu živnostenskou, dáváje za příklad Spojené Státy Severoamerické, které rostou blahobytem, protože v nich „každý si vyhledává neobmezeně živnosti, k jakým schopnost a chuť v sobě cítí, žádný zákon, žádné úřady jej v tom neobmezují“.

Přetřásáno bylo i vydávání dobrých a levných knih, časopisů a adresářů pro řemeslníky, podporování vandru zřizováním kontrolovaných nocleháren, pořádání výstav moderních strojů a jiných pomůcek i vzorných výrobků, přeměna mlýnských vodních sil k pohonu řemeslnických strojů a pod.

Avšak říšský sněm rakouský — stejně jako frankfurtský parlament v Německu — byl předčasně smeten a v Rakousku zavládl příkrý policejní absolutismus. Bouře roku 1848 hospodářskou tíseň, která byla jejich spolupříčinou, jen ještě zhoršily. O tom, že právní poměry živnostenské výroby vyžadují nápravy, nebylo pochyby — dlouho nebylo však pevného názoru o tom, kterým vlastně směrem dlužno reformu provést. Komory obchodní a živnostenské, r. 1850 zřízené, vyslovovaly se pro nenáhlý přechod ku svobodě živnostenské, zejména komora pražská navrhovala průkaz způsobilosti pro živnosti řemeslnické i obchodní. Roku 1854 uveřejnila vláda „osnovu zákona obchodního a živnostenského pro císařský stát rakouský“, která ve svých 382, druhdy celé strany zaujímajících paragrafech tvořila zvláštní směsici názorů středověkých a absolutistických a znamenala podstatné obmezení dosavadního systému komerčního a návrat k době předtereziánské. Koncesní systém se všemi zvláštnostmi i zejména s průkazem způsobilosti byl pro všechny důležitější živnosti rehabilitován a ještě zostřen, všechny skupiny výrobní a obchodní od velkoprůmyslníků až k podomním ob-

chodníkům měly se sdružit v nucená gremia, cechy a společenstva, pro něž obsahovala osnova zvláštní řády s obsáhlou kompetencí.*)

Sotva však došla vyjádření komor o této osnově, vydal r. 1855 nový ministr obchodu, liberálním zásadám holdující, rytíř Toggenburg, osnovu novou, která byla pravým opakem své předchůdkyně a nejliberálnější osnovou živnostenského řádu, která kdy byla v Rakousku zamýšlena. Tuto osnovu podařilo se pak s některými změnami potomnímu finančnímu ministru Bruckovi uzákoniti, jakožto živnostenský řád vydaný patentem z 20. prosince 1859 č. 227 ř. z. s působností od 1. května 1860, jímž zahájen byl v Rakousku systém živnostenské svobody.

Je jistě zvláštní, že první liberální osnova Toggenburgova byla vydána v době, kdy byl učiněn konkordát, kdy bylo na denním pořádku neoprávněné vměšování se i v poměry rodinné, kdy absolutismus byl na vrcholu moci, aniž co zatím věštilo brzký jeho pád. — A tak, jak Reschauer praví — „rakouští státní občané, kterým byly v tu dobu konfiskovány všechny svobody, kteří byli tehdy svědky, jak úřední orgány pořádaly honby nejenom za svobodomyšlnými ideami, nýbrž i za klobouky, kravatami, dlouhými vlasy, které byly za revoluční prohlášeny, měli býti uznáni hodnými jedině svobody, která byla nepochybně shledána docela nenebezpečnou, totiž svobody živnostenské.“ **)

Vysvětlení tohoto obratu ve směru svobodnickém poskytují nám myšlenkové proudy, které naproti roz-

*) Sr. Dr. Gruber, Obchodní a živnostenská komora v Praze v prvním půlstoletí svého trvání, str. 16 a následující, str. 80 a následující.

Reschauer, Geschichte des Kampfes der Handwerkerzünfte str. 238, Waentig, Gewerbliche Mittelstandspolitik str. 58—59.

**) Reschauer str. 239.

manité vázanosti hospodářského konání po provedení emancipace rolnictva požadovaly svobody i pro výrobu průmyslovou a které, domohše se velikého úspěchu v polovině let čtyřicátých v Anglii zrušením starých cel obilních, zachvacovaly znenáhla i veřejné mínění evropského kontinentu; v čele agitace pro liberální řády ekonomické byli publicisté a advokáti a za nimi stál velký movitý kapitál, jehož prospěchy nezbytně vyžadovaly volnosti konkurence, rozmach dopravy poštovní, železniční a paroplavební, snaha po všestranném rozpjetí výrobních sil ve státě k úhradě rostoucích finančních výdajů státu a pod.

Živnostenský řád z r. 1859 platil pro celý obvod tehdejšího císařství rakouského, tedy i pro země uherské, s jedinou výjimkou Benátska a Vojenské Hraňice. Všechny dotud platné předpisy o nabývání živnostenských, továrních a obchodních oprávněností, jakož i všechny starší a s tímto živnostenským řádem neslučitelné předpisy o jich vykonávání byly prohlášeny za zrušené.

* * *

Které jsou nyní podstatné známky soustavy živnostenské svobody, jak byla dle osnovy z r. 1855 uskutečněna živnostenským řádem z 20. prosince 1859, které všeobecné zásady v ní docházejí platnosti?

Jest to především rovnost všech občanů (stavů, pohlaví, národností, vyznání) před zákonem, svoboda stěhovací a svoboda smluv (zejména i smlouvy pracovní) jakožto základní, všeobecné principy. Dále na vlastní půdě živnostenské

volný zpravidla přístup ke všem živnostem pro každého svépřávného občana, zaplatí-li daň předepsanou, tedy žádný průkaz způsobilosti, žádný nucený postup

výchovný (učednictví, tovaryšství, vandr, mistrovský kus); dále

volnost výroby a odbytu, tedy žádné monopoly nebo propinační práva, žádné obmezení na provozování pouze jediné živnosti nebo na prodej vlastních výrobků nebo na určitý počet prodejen, plná volnost slučování prací a sdružování kapitálů, žádný zákaz zaměstnávat pomocníky z jiných oborů živnostenských,

a konečně žádné přijetí do cechu, osvobození od nucených jednot živnostenských s jakoukoli pravomocí ve věcech živnostenských.

Absolutní svoboda živnostenská ovšem ani u nás nebyla uskutečněna. Také u nás byly — arci jen jakožto výjimky z pravidelné svobody živnostenské — prohlášeny jisté živnosti v zájmu veřejném za koncesní (jejich provozování učiněno závislým na úředním povolení, na př. knihtiskařství a knihkupectví, živnosti stavební a hostinské, periodická doprava osob, ústavy veřejných posluhů a pod.) a stanoveny jako podmínka udělení koncese spolehlivost a zachovalost uchazeče, pro některé koncesní živnosti předepsán i průkaz způsobilosti (na př. živnosti stavební, puškařství), nebo i zřetel k místním poměrům a k dozoru policejnímu, vláda směla počet koncesních živností rozmnožiti. Avšak to byly jen nečetné výjimky, všechny ostatní živnosti, které nebyly prohlášeny za koncesní, byly svobodné a směly se provozovati každým svépřávným občanem na pouhou opověď.

V případech, kde provozováním živnosti ohroženy nebo dotčeny jsou zájmy sousedů, vyžadovalo se arci i dle našeho zákona, ať již šlo o živnost koncesní či svobodnou, úřední ohledání a schválení provozoven (na př. kde se k provozování výroby užívá parních motorů nebo vodních sil, kde by sousedstvo bylo obtěžováno

nemírným hlukem, zápachem a pod.), t. zv. reální koncese, některým živnostem mohla býti uložena povinnost uveřejňovati ceny zboží nebo udržovati jisté zásoby, zejména u zboží sloužícího nezbytným denním potřebám, při jiných, zejména u nejnezbytnějších denních potřeb životních, vyhradil si dokonce stát právo ceny zboží v drobném prodeji sám určovati (taxy) a při jiných (pekařství, řeznictví, kominictví) konečně směl živnostník upustiti od jich provozování teprv určitý čas po předchozím ohlášení úřadu živnostenskému.

Konečně obmezil i náš živnostenský řád v jistých směrech též zásadu volné smlouvy pracovní mezi zaměstnavatelem a pomocníky jeho v zájmu sociálním, zejména určením maximální pracovní doby osob nedospělých.

Rakouský živnostenský řád zavedl však nadto i rozhodně neliberální instituci nucených společenstev živnostenských, ustanoviv, že mezi těmi, kteří provozují v téže nebo sousedních obcích touž nebo příbuznou živnost, má se dosavadní svazek společenstevní (cech) zachovati a není-li ho, že má co možná nově býti zřízen. Dosavadní cechy a spolky živnostenské měly své stanovy změnití dle předpisů zákona živnostenského, a kdo v obvodě takového společenstva provozuje, třebaš i jako továrník, živnost, pro kterou je zřízeno, stává se nastoupením živnosti i členem společenstva.

* * *

V celkovém opojení svobodou — živnostenský řád byl jen článkem časových oprav v zákonodárství a správě, které byly slibovány po bankrotu absolutismu u Magenty a Solferina císařským manifestem z 15. července r. 1859 — bylo i zavedení živnostenské svobody přijato skoro obecně s uspokojením. Důrazněji touženo jen po obmezení koncesí hostinských a podomního obchodu

a nemile pocitováno vlastně jen, že ponechána byla neliberální instituce nucených společenstev živnostenských. V červnu 1861 podán byl v poslanecké sněmovně a také přijat návrh Skenův na odstranění této instituce*), ale následkem předčasného skončení sněmovního zasedání neproveden. Vláda jen několikerymi potazy u komor (r. 1862, 1865, 1868, 1870) zkoumala, jak se osvědčilo zřízení společenstevní a doporučuje-li se zrušiti nucené členství u společenstev a ponechati je pouze jako spolky dobrovolné, a ještě roku 1874 Banhansova osnova nového řádu živnostenského**) za časové vybudování ochranného zákonodárství dělnického nabízela liberálnímu parlamentu v oběť obligatornost společenstev.***)

Ve skutečnosti zůstala ovšem společenstva živnostenská pouze na papíře; nová společenstva nebyla zřizována, a i tam, kde společenstva mohla se opřítí o starší cechy, většinou jen živořila a chatrně plnila své úkoly.

Bylo však nicméně nejdůležitější a nejhlasitější obavou, že nejbližším následkem náhle zavedené svobody živnostenské bude nespoutaný nával k samostatnému provozování živností, nevázaná konkurence, konkurence špatným zbožím za levný peníz.

V červnu r. 1864 podávala Průmyslová Jednota v Praze k vyzvání průmyslové jednoty v Hannoveru zprávu o dosavadním působení živnostenské svobody, po vyslechnutí důvěrníků všech druhdy cechovních řemesel v Praze. Zpráva tato nestranně odvažujíc všechny hlasy a okolnosti pro a proti mluvící, dochází k výsledkům dnes dvojnásob zajímavým.

*) Waentig str. 71—73.

**) Dr. Gruber, Obchodní a živnostenská komora, str. 173—178.

***) Waentig str. 87 a násl.

Především poznamenává se tu, že nový živnostenský řád na dva druhy živností nemohl míti škodlivého účinku: na svobodné živnosti, které dříve již na pouhé ohlášení provozovati se mohly a které spíše ještě získaly, a na velký průmysl, protože nebylo ani dříve nesnadno obdržeti povolení k založení továrny, a s druhé strany byly též nyní továrny zakládány jen od osob dostatečným vzděláním a kapitálem vládnoucích. Stejně však nemohla svoboda živnostenská o sobě zvláštního škodného účinku míti ani na živnosti koncesní, jelikož u nich v platnosti zůstaly tytéž jako dříve podmínky k nastoupení živnosti.

Celkem byly to tedy bývalé cechovní a ony řemeslnické a tržební živnosti, jichž nastoupení dříve záviselo na výkazu jistých podmínek a jež tedy novým řádem v nebezpečí zvýšené soutěže, zkrácení výdělku nebo i ztráty existence byly uvedeny.

Obávané přeplnění živností však nedostavilo se resp. nebylo pocítováno tou měrou, jak se očekávalo.

Nával k živnostem byl sice počínaje 1. květnem r. 1860, zvláště z počátku, dosti značným. Množství oněch, jimž před tím pro nedostatek některého požadavku v nastoupení jisté živnosti bylo zabráněno, pospíšilo si nyní živnost ohlásiti.

I v Praze však rozmnožil se počet živnostníků jen v letech 1860 a 1861, v následujících letech se pro skrovný výdělek a vysoké státní, zemské a obecní daně dokonce zmenšil.

Z 55 druhů živností zůstal u 35 počet živnostníků počátkem roku 1863 celkem týž, jaký byl v den, kdy nový živnostenský řád počal působiti. Pekařů, kloboučníků a jirchářů dokonce značněji ubylo, silnější vzrůst vykazovali hlavně zedníci, obuvníci, truhláři, klempíři, zámečníci a některé živnosti malým počtem účastníků zastoupené (dlaždiči, tesaři, knihtiskaři a pod.). No-

váčkové, kteří neměli dostatečných podmínek samostatného provozování živnosti, viděli se za nedlouho nuceny samostatnosti se vzdáti.

V celku přibýlo dle Riegrova Naučného slovníku v letech 1860—1865 v Praze toliko 7·3⁰/₀, v Karlíně 14·9⁰/₀, na Smíchově pouze 3·9⁰/₀ nových živnostníků.

Ve venkovských městech, kde živnostenský ruch jest mnohem menší, aneb dokonce v kraji, kde jen místní řemesla se provozují, jevíly se účinky svobody živnostenské přirozeně ještě mnohem zdlouhavěji a v menší míře.

V některých živnostech, a to i v těch, kde příslušníků ubylo, objem jejich závodů se zmenšil. Toto zmenšení živnosti prý však zavinily patrně i jiné příčiny: všeobecná drahota a váznutí obchodů, soutěž velkých závodů a venkovských živnostníků a v mnohem vyšší míře cizozemská, v stavebních živnostech ochablost v podnikání nových staveb, u prýmkářů kolísání kursů, zákon o puncování, soutěž z Vídně a Mnichova, u kožešníků povětrnost posledních let atd.

Jakost výrobků se nezhoršila, někde vyvolala soutěž i nové druhy zboží a technický pokrok, jemnější zboží se namnoze zlevnilo, rovněž prospělo i obecnstvu zrušení sazeb na maso, mouku a pečivo.

Nastala ovšem nouze o způsobilé pomocníky a zvýšení mzdy, které však spadalo více na vrub drahoty a klesání hodnoty peněz. Stesky na menší vzdělání a nevázanost pomocnictva byly již před r. 1860.

„Živnostenské poměry v Čechách — tak shrnuje Průmyslová Jednota svůj soud o živnostenské svobodě — nevyvinuly se tedy od zavedení řádu živnostenského tak zkázyplně, jak přívrženci cechovníctví a kolísající stoupenci opatrného pokroku černými barvami líčili. I na dále není se nepříznivého obrátu báti.

Bylo již praveno, že nepřišel živnostenský řád tak nepřipraveně, jak se všeobecně za to mělo. Též dříve obdržel téměř každý povolení k živnosti, o které byl žádal. Stávalo při tom toliko jednotlivých obtíží, jež živnostenský řád co zbytečné, ano škodné meze odstranil. Pakli ale toho času k některým živnostem větší nával byl, jelikož i ti živnosti se oddali, již se jí neučili a kteří by tedy před tím nikdy živnostní list nebyli obdrželi, mělo to přece dobré následky. Tací lidé musili brzo, ježto lehkomyšlně vrhli se bez potřebných vědomostí a kapitálů v podniknutí, opět provozování se vzdáti. To přivedlo je a jiné k poznání národohospodářských podmínek živnostenských. Oni vystřízlivěli a mnohý zrazen jest jednotlivým příkladem před podobným krokem. Když pak jednotlivcům se poštěstilo i bez oněch podmínek, jako dostatečný čas učení, léta tovaryšská a vandru, mistrovský kus atd., se udržeti, bez kterých dříve nastoupení živnosti zcela nemožným bylo — a takových pádů není málo — jest to právě nejpádnejším důkazem, že ve všech okolnostech rozhoduje jedině činnost a dovednost.“ „Svoboda živnostenská označena býti musí co nejdůležitější z hmotných vymožeností Rakouska . . .*)

V českém Průmyslníku 1864 psal »bývalý cechovní řemeslník«, že roboty a cechovnictví na stejných nepravých základech spočívaly, a oboje z »jedné příčiny zrušiti se muselo“. Pisatel bez ostýchání tvrdil, že se nám dostalo svobody pozdě, že je ještě mnoho obmezená, avšak vzdor tomu že přece již na hmotný i duševní blahobyt naší pracující třídy blahodárně působiti začíná. „Posel z Prahy“ již r. 1860 vítal dávno očekávanou svo-

*) Zpráva výboru průmyslové statistiky Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách o dosavadním působení živnostenské svobody, Praha 1865.

bodů živností, že odstraňuje cechy, mistrovské kusy, vandrování, pojmy místní potřeby, které „všelikou volnost, všeliký život mrtvily“, a přál si jen — jako jiné tehdejší projevy — i svobody spolčovací, která by povznesla živnostenské sdružování, dále řemeslnického vzdělávání, liberálního řádu obecního a pod.

Týž výborný list radí (1863/4) řemeslníkovi: „očekávej co nejméně a přičiňuj se co nejvíce“, doporučuje spolčování, školy, učení a cestování, tvrdí, že dobré a přičinlivé řemeslníky bude i dále každý hledati, nezkušeného, lenivého a nedbalého že ani cech před nouzí neochránil, a v pozdějších letech naříká, že společenstva nedělají nic jako staré cechy, že se ani neustavují.

Stejně vyslovují se i jiné novinářské hlasy a jiní spisovatelé let šedesátých. V některých měšťanských besedách konány průmyslové porady; tak v Karlině jich konáno v roce 1863 28 o spolčování živnostenském, o školním vyučování učňů, o živnostenském účetnictví, o záložnách, společných skladech, ale též o národní bance rakouské, o londýnské výstavě atd.

„Bylo ovšem chybou, že zavedením skoro naprosté živnostenské svobody přikročilo se místo reformy řádů dosavadních k úplnému jich odklizení bez náhrady a bez přechodu, že stát nijak zatím nepečoval o to, aby zvýšením technického a obchodnického vzdělání, provedením společenstevní organisace a pozitivní podporou přispěl řemeslům v nesnadné jich konkurenci, a že takto uvolněná nyní dráha podnikavosti průmyslové prospěla především a nejvíce velkopřmyslu. Kdežto svobodný řád živnostenský nabyt působnosti v květnu 1860, začíná větší péče vlády o průmyslové školství odborné teprv vídeňskou výstavou a krisí z r. 1873, o školství pokračovací teprv v letech osmdesátých, o pozitivní podporu malovýroby propůjčováním strojů,

zadáváním dodávek, pořádáním mistrovských kursů, poskytováním úvěru a o povznesení učednictví postupně teprv v letech devadesátých.

Bylo dále omylem, pokládala-li se živnostenská svoboda — dobrá zajisté pro přechod, pro odstranění zastaralých a nerozumných již obmezujících předpisů zřízení cechovního a koncesního — za konečnou úpravu, vrchol a cíl vývoje, kde stát nemá již úkolů kromě právní ochrany a kde hospodářská svoboda individuí sama sebou již povede k plné harmonii zájmů hospodářských. Skutečný vývoj vyvrátil tento optimismus nauky liberální; za skvělým rozmachem moderního průmyslu a obchodu ukázaly se stíny otázky řemeslnické a dělnické, a zákonodárství státní bylo z pasivity své vždy důrazněji hnáno na dráhu reform zákonních na prospěch dělnictva a řemeslnictva“.*)

* * *

Dokud v letech „národohospodářského rozkvětu“ města se vznáhala a konsum vzrůstal a dokud veliké stavby železniční i překotné průmyslové podnikání všeho druhu poskytovalo hojně zaměstnání a výdělek, málo se pocívalo, že nový živnostenský řád, ač svoboda živnostenská v praxi trvala — aspoň pro velký průmysl — již od století, přece tendenci průmyslu k velkovýrobě na jedné a proletarisaci na druhé straně jen sesílil.

Rok 1873 přinesl síření tohoto kartového rozkvětu, nejprve a náhle na burse, potom znenáhleji, ale tím zhoubněji i v průmyslu a živnostech. Zhoršení ve stavu malého živnostnictva ukázalo se nyní v plném světle, a vina přičítána vždy výlučněji svobodě živno-

*) Dr. Gruber, Poměry živnostenské výroby atd., O. N. 1900 str. 373.

stenské, která jsou prý nikoliv řádem, nýbrž anarchií živnostenskou, zavedla a systemisovala válku všech proti všem ve výrobě živnostenské.*)

Vyrabitelé samostatní vždy hlasitěji si stěžovali, že nelze udržeti a vycvičiti učně ani obdržeti vycvičené tovaryše, protože při nedostatku stavovské organizace a kázně učňové opouštějí libovolně dílny, přecházejíce do továren, a tovaryši jen co nejrychleji hledí se samostatně zaříditi, třebaš jejich odborný výcvik byl zholá nedostatečný; že tím klesá technická úroveň výroby živnostenské i kvalita produkce, že strhují se ceny a „lacino a špatně“ že stalo se obecným heslem, že nekalá soutěž vniká v průmysl, strhujíc s sebou i poctivé vyrabitele, že strojní velkovýroba vždy více ubírá půdy malému živnostnictvu a že obchodní velkokapitál vždy více je podmaňuje a ujařmuje, aniž jest jakýmkoliv způsobem postaráno o to, aby chatrná technická i hospodářská výzbroj jeho byla povznesena.

S druhé strany dopustil živnostenský řád nemírné využitkování pracovních sil prodlužováním denní doby pracovní a práci nedělní a noční, přílišné zaměstnávání žen a dětí na úkor rodinného života a vývoje budoucích pokolení i zkracování mzdy srážkami a truckem, a tím vším hluboký úpadek dělnictva po stránce hospodářské, fysické, rozumové i mravní.

Nové zákony spolčovací a shromažďovací z r. 1867 povzbudily zatím hnutí dělnické, r. 1848 potlačené, i hnutí řemeslnické, vláda na podněty v říšské radě a některých sněmích konala nejprve anketu o poměrech dělnických, a když parlament domáhal se reformy celého řádu živnostenského, konala r. 1872 opět anketu o poměrech maloživnostenských.

*) Naske, Die Gewerbepolitische Bewegung in Österreich, str. 13—14.

Avšak teprve po krizi r. 1873 následovalo čelnější hnutí řemeslnické. Na prvním všeobecném řemeslnickém sjezdu, svolaném Průmyslovou Jednotou v Praze v září 1879, byl poprvé rozhodně vysloven požadavek zachování a zdokonalení živnostenských společenstev a opětného zavedení průkazu způsobilosti. Jako houby po dešti rostly nyní živnostenské sjezdy s resolucemi a požadavky vždy rozsáhlejšími, vzešlo mocné hnutí řemeslnické, které zasáhlo říšskou radu i sněmy zemské.

Ale bylo dříve potřeba, aby nastala úplná změna poměrů v parlamentě i v celé vnitřní politice: liberální levice vystřídal v majoritě poslanecké sněmovny »železný kruh« pravice, v trůnní řeči z 8. října 1879 slíbena brzká revize živnostenských zákonů se zřetelem k nabytým od r. 1859 zkušenostem hlavně k posílení maloživností a časové úpravě poměrů dělnických, volební právo do říšské rady rozšířeno bylo r. 1882 i na t. zv. pětizlatové voliče a roku následujícího uzákoněna po předlohách vládních z r. 1879 a 1880 živnostenská novela z 15. března 1883 č. 39 ž. ř.

* * *

Novelou živnostenskou z r. 1883 byl patent živnostenský z r. 1859 odstraněn a novými předpisy nahrazen v kapitolách I.—IV. o nastoupení a provozování živností a v VII. o společenstvech, druhou novelou z r. 1885 v kapitole VI. o pomocném personálu živnostenském, kdežto uvozovací patent i kapitoly V. živnost. řádu z r. 1859 o tržním obchodě, VIII. o přestupcích a trestech a IX. o úřadech a řízení s některými změnami platí podnes.

Reforma řemeslnická z r. 1883 zavedla dvě kardinální změny v dosavadní úpravě poměrů živnostenských:

I. nové troji rozdělení živností a ve spojení s tím povinný průkaz způsobilosti pro jistou kategorii živností jinak svobodných (nekoncesních),

II. reformu společenstev živnostenských, povinných pro veškeré živnosti, pokud se neprovozují po továrnicku.

Dle § 1. platné živnostenské novely z r. 1883 jsou živnosti buď:

- a) svobodné, nebo
- b) řemeslnické, nebo
- c) koncesované.

Zákon sám však neurčuje, které živnosti jsou řemeslnické, nýbrž zůstává to „až k zákonodárnému zjištění“ vládě (ministru obchodu ve shodě s ministrem vnitra), podává jí pouze rukojeť ustanovením 1., že za řemeslnické živnosti sluší pokládati ty, při kterých jde o zručnosti vyžadující výcviku v živnosti vyučením a delším zaměstnáním a pro které takové vzdělání zpravidla dostačuje, a dále 2. ustanovením, že od vřadění mezi řemeslnické živnosti jsou vyňaty živnosti obchodní v užším smyslu (tržební) a živnosti provozované po továrnicku.

Vzejde-li pochybnost, zdali sluší nějaký živnostenský podnik pokládati za tovární či tržební, rozhodne o tom politický úřad zemský, vyslechnuv obchodní a živnostenskou komoru a súčastněná společenstva.

Živnosti, při kterých veřejné ohledy vyhledávají, aby jich vykonávání bylo závislým na zvláštním povolení, pokládají se za koncesní.

Všechny živnosti, které nebyly prohlášeny za řemeslnické nebo koncesní, jsou svobodné.

K úsilovné agitaci řemeslnické připojila tedy živnostenská novela z r. 1883 k oběma dosavadním kate-

goriím živností svobodných a koncesních dle živn. řádu z r. 1859 nyní ještě třetí kategorii živností řemeslnických, které se liší od koncesních tím, že k jich nastoupení netřeba výslovné koncese, t. j. propůjčení úředního, a od svobodných zase tím, že se k jich nastoupení vyhledává kromě všeobecných náležitostí ještě zvláštní podmínky, t. j. průkazu způsobilosti, který byl v dosavadním řádě živn. předepsán toliko pro některé živnosti koncesní, tedy již o sobě nesvobodné.

Podle zmocnění v zákoně daného stanovilo naposledy ministerské nařízení ze dne 30. června 1884 č. 110 ř. z., doplněné jen v některých bodech nařízeními novějšími, živnosti, které se mají pokládati za řemeslnické, neprovazují-li se po továrnicku neb jakožto domácký průmysl. Jsou mezi nimi výrobní živnosti nejobyčejnější a nejčetnější (nikoliv na př. mlynáři, řezbáři, pumpaři), dalšími nařízeními určeny hranice pro dobu učební a minimální doba zaměstnání pomocnického, jakož i průmyslová učiliště, jichž vysvědčení nahrazuje vysvědčení učební a pracovní.

Živnosti koncesních vyjmenovala živnostenská novela z r. 1883 celkem 21, k nimž dle zákonného zmocnění připojila vláda dosud dalších 8, a i mezi těmito jsou některé, spadající v obor řemesel ve starém smyslu tohoto slova (tesářství, zednictví, kamenictví, kominictví, výroba zbraní, podkovářství) a podrobené průkazu odborné způsobilosti.

Druhým základním kamenem reformy řemeslnické byla povinná společenstva živnostenská po způsobu starých cechů, jakožto veřejnoprávní korporace živnostníků samostatných (jako členů) i nesamostatných (jako příslušníků) ku sledování účelů jim v zákoně přikázaných nebo doporučených, arci ne, že by instituce společenstevní novelou z r. 1883 teprv byla nově uzáko-

něna, nýbrž že na místo nedostačujících a neprovedených předpisů živnostenského řádu z r. 1859 nastoupila nyní zevrubnější a účelnější ustanovení, jimž mělo se nadto dostat skutečného provedení. Změna proti r. 1859 nastala však i v tom směru, že nyní továrníci byli vyňati z vázanosti společenstevní.

Řemeslnická novela však, ačkoliv stanovila velký rozdíl mezi výrobami továrními a všemi ostatními živnostmi, pro které zavedla nucená společenstva a částečně (pro řemesla) i průkaz způsobilosti, nepodala sama nijaké opory pro vymezení pojmu továrny. Rovněž neposkytla přesného ohraničení jednotlivých živností aniž vypočtení výrobních jejich oprávněností, nýbrž rozhoduje o tom zase úřad na základě předpisů, před r. 1859 vydaných.

* * *

Reforma živnostenského řádu, provedená novelami z let 1883 a 1885, neuspokojovala ani vládu, ani velko-průmysl, ani maloživnostnictvo, ani dělnictvo svou polovičatostí a nedůsledností. Stesky na nedostatečný výcvik dorostu ještě se rozmnožily, následkem předpisu § 37., že smí každý živnostník slučovatí všechny práce k úplnému dohotovení svých výrobků potřebné a držeti k tomu pomocné dělníky (nikoliv učně) i jiných živností, vznikly mezi živnostmi nesčíslné spory o hranice vzájemných oprávněností, povinná společenstva živnostenská v některých zemích jižních dosud vůbec nejsou organisována, i v průmyslových zemích severních shledáváme ještě dnes větší čílost toliko v odborných společenstvech větších měst.

Řemeslnictvo, jehož hnutí až asi do polou let devadesátých ještě silně se rozmohlo, spatřovalo arci

vinu chabých úspěchů novely z r. 1883 v tom, že bylo požadavkům maloživnostnickým jen nedostatečně vyhověno, a stupňovalo tudíž neobyčejně své tužby, žádajíc na př. pro živnosti řemeslné průkaz nejméně osmiletého zaměstnání a zkoušku mistrovskou, rozšíření průkazu způsobilosti i na majitele továrních podniků, výrobky řemeslnické zhotovujících, obmezení tržby s řemeslnickými výrobky na řemeslníky, zákaz domácí výroby řemeslnického zboží, odstranění dispensního práva úřadů atd. Požadavky živnostnictva tlumočila vedle četných sjezdů řemeslnických i obrovská ústní anketa, živnostenským výborem parlamentu rakouského v r. 1893 provedená, ale přes velikou obsáhlost i nákladnost pro podstatné chyby v methodických základech i v praktickém provedení fakticky skoro bezcenná.

Dne 20. prosince 1895 předložila vláda Badeniova poslanecké sněmovně osnovu zákona k revisi celého řádu živnostenského, zejména však k dalšímu vybudování ochrany maloživnostnictva a dělnictva. Zajímavou je, jak se ještě tato osnova stavěla k jednotlivým hlavním požadavkům řemeslnictva.

Zamítala zkoušku pomocnickou a mistrovskou, jakožto zostření průkazu způsobilosti, protože je při dělbě práce v mnohých živnostech nemožna, zkouška mistrovská prý by vedla k protežování jedněch kandidátů a chikanování druhých, na venkově by nebylo často ani orgánů, které by mistrovské zkoušky měly předsebráti, nelze prý však též klásti pro venkov jiné požadavky nežli pro město, protože by z toho vznikly nové obtíže při přesídlování živnostníků z venkova do měst, ti, kteří by neobstáli, vrhli by se na fušerství.

Rovněž odmítla osnova zavedení průkazu způsobilosti pro továrny, protože pro zařízení továrního podniku jsou zcela jiná podmínky nežli pro řemeslo a

zejména odborné vzdělání i úkol podnikatelův v závodě je tu podstatně rozdílný, protože by obmezování továren podporovalo jen soutěž ciziny a vypuzovalo průmysl částečně za hranice státu, kdežto naopak pěstění továrního průmyslu, zvláště vývozního, je národohospodářsky důležité a nepřekáží vůbec ani rozkvětu stavu živnostenského.

Stejně nepřijala osnova požadavek řemeslnictva, aby prodej řemeslnických výrobků byl vyhrazen pouze řemeslníkům nebo aby byl vázán koncesí, aby na zboží v obchodě jsoucím byl vyznačován pramen nákupní, aby se obmezil počet filiálek, jelikož by vším tím obchod neprávem byl stěžován.

Z téhož důvodu zamítla osnova i požadavek středního malokupectva, aby zaveden byl průkaz způsobilosti (povinná léta učební a pomocnická) pro živnosti obchodní, jelikož způsobilost obchodníka spočívá prý v osobní jeho kvalifikaci obchodnické, v odborném a všeobecném vzdělání, v podnikavosti a solidnosti atd., kterážto kvalifikace však vyskytuje se ve vyšším stupni často právě u jiných osob, nežli těch, které v obchodě jako učňové a pomocníci byly činny. Neměl prý by také praktické ceny při dnešní dělbě práce a specialisaci obchodu, byl by obtížný na venkově a sotva v zájmu konsumentů a prospěl by na konec jen cizině, kde by se obchod volně rozvíjeti mohl.

Jak rozhodujícím jest tedy obava před soutěží ciziny, v které není průkazem způsobilosti obmezení pro továrny ani pro obchod, vládě důvodem proti všelikému dalšímu jeho rozšiřování!

Co tedy chtěla reformovati osnova z roku 1895? Jen věci menšího dosahu. Obmezovala dosavadní osvobození absolventů jistých škol průmyslových od průkazu způsobilosti, podrobovala mu veškeré společnosti

veřejných společností obchodních, ukládala úřadu, aby vyslechl v pochybných případech o postačitelnosti průkazu společenstvo, zaručovala společenstvu zaplacení poplatku přístupného pod trestem odnětí živnostenského oprávnění, hleděla zabezpečiti lepší odborné vzdělání učednictva, usnadňovala zřizování svépomocných podniků společenstevních a zakládání okresních i zemských jednot společenstevních a upravovala obšírné poměry nemocenských pokladen společenstevních.

K naléhání českých a německo-konservativních poslanců byly z této předlohy vyňaty předpisy o učních a společenstvech, které se po změnách v poslanecké sněmovně předsevzatých pak staly zákonem ze dne 23. února 1897 č. 63 ř. z.

Tato třetí novela k živnostenskému řádu (druhá, z r. 1885, má za předmět ochranu dělnictva) doplní, pokud se učednictví týče, povinnost zaměstnavatelů § 75 a) poskytnouti pomocným dělníkům do 18. roku věku vůbec potřebný čas k návštěvě zřízených veřejných a nedělních průmysl. škol (přípravných, pokračovacích, učednických nebo odborných kursů) povinností učedníků navštěvovati pravidelně stávající pokračovací školy obecně průmyslové, jakož i odborné způsobem v učební osnově školy předepsaným, tedy třeba i v denních hodinách dnů všedních bez obmezení jejich týdenního počtu nebo délky roku školního. Zaviněné opětovné zameškávání docházky školní stihá zákon prodloužením pravidelné doby učební (§ 99 b). Učebnímu pánovi se nyní ukládá nejen učni potřebný čas k návštěvě těchto škol poskytnouti, nýbrž i nad pravidelnou školní docházkou učňů bdíti (§ 100) a opětovné zanedbávání těchto povinností tresce se dočasným a později trvalým odnětím práva k držení učňů. Vyňati z povinné návštěvy škol pokračovacích jsou pouze oni učňové,

kteří pokračovací nebo jiné vyučování stejné aspoň hodnoty již s úspěchem odbyli.

Vydati předpisy o učednických zkouškách byla živnost. společenstva oprávněna již v novele z r. 1883; nyní stanoven trest prodloužené učební doby pro učně, který by neobstál při zkoušce, stanovami společenstva předepsané (§ 99 b) a přestupkem živnostenského řádu vinen jest mistr, jehož zaviněním se přijetí nebo propuštění učně více nežli o 14 dní protáhlo (§ 100).

Co do společenstev upravuje novela vybírání a upotřebením inkorporačních tax a učednických poplatků. Zaplacením inkorporační taxy u příslušného společenstva musí se nyní vykázati každý, kdo živnost započítí hodlá, hned při opovědi nebo žádosti za koncesi (§ 107). Z ročního příjmu na poplatcích inkorporačních smí se čásk jen tři čtvrtin užití na běžné výdaje společenstva, z výnosu učednických poplatků smí se užití nanejvýš polovice k úhradě výdajů správy společenstevní, zbytku musí býti použito na prospěch výcviku a j. zájmů učednických (§ 115).

Hlavně však novela z r. 1897 usnadňuje zřizování a účastenství společenstev při svépomocných družstvech a mistrovských pokladnách podpůrných a nemocenských. Kdežto novela z r. 1883 znala jakožto dobrovolné účely živnostenských společenstev pěstění společných živnostenských zájmů svých členů a příslušníků zřizováním záložen, skladů surovin, tržnic, zaváděním společného strojního provozování a jiných method výrobních atd., postavila novela z r. 1897. na prvé místo pěstění společných humanitních zájmů členů a příslušníků zakládáním pokladen nebo fondů nemocenských a podpůrných pro členy a příslušníky (§ 114). Kdežto pak dříve k účasti na oněch společenstevních podnicích výdělkových ani ke zřizování průmyslových zařízení pro společné používání nesměl býti nikdo proti své vůli

nucen, ustanovila novela z r. 1897, že společenstvo smí tříčtvrtinovou většinou se schválením živnostenského úřadu usnésti se na zřízení výdělkových podniků nebo mistrovských pokladen podpůrných a nemocenských nebo na obchodní účasti své při těchto podnikcích nebo na hmotné jich podpoře z jmění společenstva. Ano společenstvo může mistrovskou pokladnu podpůrnou nebo nemocenskou, kterou zřídilo nebo ku které přistoupilo, prohlásiti za závaznou pro veškeré členy společenstva, takže pak mohou z ní býti jednotlivci vyňati jen z určitých důvodů, ve statutu pokladny vytčených.

Samospráva společenstevní rozšířena tím, že volba starosty a místostarosty společenstva i předsedy pomocnické hromady nepodléhá již schválení úřadu a může býti úřadem za neplatnou prohlášena jen z důvodů, v zákoně vypočtených.

Konečně podporuje novela z r. 1897 již dříve dopuštěné zřizování svazů (jednot) společenstevních ustanovujíc, že když jednota zahrnuje veškerá společenstva politického okresu, jest výbor její živnostenským poradním sborem okresního úřadu politického.

*

Zákonem ze dne 25. února 1902 č. 49 ř. z. byly konečně ve IV. hlavě ž. ř. na místo §§ 59 (o agentech) a 60 (o kočovním prodeji) na prospěch usedlých místních živnostníků a obchodníků dány změněné a daleko zevrubnější předpisy o vyhledávání zakázek na zboží živnostníky, obchodními cestujícími domácími a cizozemskými a samostatnými agenty obchodními. Živnostníci a jejich obchodní cestující, pro které zavedeny současně úřední legitimace, smějí nyní hledati zakázky na zboží pouze u obchodníků, továrníků, živnostníků a vůbec osob, které dotčeného zboží používají ve své

živnosti; u jiných osob, tedy u vlastních konsumentů, smějí vyhledávati zakázky mimo své stanoviště toliko na výslovné, písemné vyzvání, které musí zníti na určité zboží a řízeno býti na živnostníka. Z toho jsou však dvě výjimky: vyhledávání objednávek u soukromníků jest jednak u zboží koloniálního, specerejního a materiálního naprosto zakázáno, s druhé strany pak může ministr v pozoruhodných případech připustiti pro určité druhy zboží nebo živnosti nebo okresy vyhledávání zakázek u soukromníků i bez řečeného vyzvání. Nařízeními z roku 1902 a 1903 připuštěny tyto výjimky pro některé druhy zboží vyráběné hlavně po továrnicku nebo po domácku, a to stroje a motory, stavební materiály, technické potřeby pro zařízení vytápěcí, osvětlovací a vodovody, žaluzie, stroje šicí a psací, jízdní kola; motorová vozidla; razítka; luxusní prádlo.

Vůbec smějí živnostníci a jejich zřízenci s sebou k tomu účelu vézti toliko vzorky; jenom výrobci a velkoobchodníci s hodinami a zbožím zlatým nebo stříbrným a klenotníci smějí, je-li prodej dle vzorku povahou věci vyloučen, s sebou vézti i prodejné zboží samo, arci toliko k prodeji na překupníky (§ 59 a).

Samostatní obchodní agenti nesmějí nyní se soukromými zákazníky vůbec v obchody se pouštěti (§ 59 b).

Rovněž silně obmezen nyní prodej kočovný. Doposud byl prodej zboží denní spotřeby jako mléka, másla, ovoce, zeleniny, květin, dříví a pod. od domu k domu nebo na ulici úplně volný. Nyní obmezen tento volný prodej 1. na denní spotřebě sloužící výrobky polního a lesního hospodářství (nyní řečeno na př. jen »přírodní« květiny), a na 2. výrobce těchto předmětů neb jejich zřízence nebo oprávněné obchodníky, 3. vyloučeny z něho líhové nápoje a ocet a 4. může býti v jednotlivých obcích politickým úřadem zemským vůbec zakázán.

Dále mohl dříve úřad menším živnostníkům v okrese usedlým povolití prodej jejich výrobků uvnitř obce dům od domu; i to nyní obmezeno 1. na případy zvlášt' ohledu hodné, 2. na dobu vždy tří let a na odvolání, 3. na obec sídla jejich živnosti a 4. zavedena opět úřední legitimace.

Prodej chleba a jiného pekařského zboží od domu k domu nebo na ulici dovolen nyní jen podomním obchodníkům a menším místním pekařům, dodávají zboží pekařské zákazníkům na objednávku smí nyní jen pekař sám a jeho příslušníci nebo pomocní pracovníci. Užívání k prodejem pouličním nebo podomním dětí pod 14 let je zakázáno, užívání osob ženských pod 18 let může býti obmezeno nebo zapovězeno úřadem.

Vedle novel vydány četné zákony a nařízení speciální o koncesovaných živnostech stavebních, o zkoušení stělných zbraní ručních, o výrobě a obchodě s traskavinami, o splátkových obchodech a výprodejích, o automatických vahách a prodejních aparátech, o obchodě s potravinami, o živnostenských soudech, o nedělním klidu a společenstevních instruktorech atd.

*

V srpnu 1901 rozeslala vláda komorám nový návrh zákona na změnu a doplnění řádu živnostenského. Návrh opírá se částečně o vládní předlohu z r. 1895, z níž však vynechává oddíl o dělnické ochraně, a upravuje tedy jen otázky ryze živnostnické, učednické a společenstevní. Smlouva učební má býti dle této osnovy vždy písemní, společenstvům ukládá se pečovati o zavedení učednických zkoušek při živnostech řemeslnických, uční se prodlouží doba učební, dokud nesloží zkoušku, nebo když vlastní vinou nedosáhne průměrného úspěchu ve škole pokračovací.

Změna dosti dalekosáhlá má nastati v tom směru, že při živnostech řemeslnických vůbec zavádí se na konci doby učební obligatorní zkouška učednická. Dosud mohla společenstva zkoušku učednickou ve stanovách zavést nebo i nezavést, a byla-li zavedena, mohla při nedostatečném výsledku býti učňovi prodloužena doba učební nanejvýš o rok. Nyní mají společenstva zavést povinnou zkoušku učednickou v živnostech řemeslnických a učni může učební doba býti prodloužena, dokud ji s prospěchem neobdoby.

Zkoušky učednické existují i v Německu, ale nejsou nucené a nezávisí na nich tudíž budoucí samostatné provozování živnosti (ovšem ale právo držeti učně). Rozhodně se nedoporučuje, aby učební doba byla neobmezeně prodloužována učni, který by zkoušky nesložil. Ve valné části případů bude to vinou mistra, jemuž by se pak ještě přiznávalo právo k dalšímu nesprávnému využitkování učně, ohled na hrozící prodloužení učební doby sniží u samé zkušební komise úroveň požadavků na učně kladených, kdežto, nebude-li stanoven trest doučování, nabude složená zkouška rázu vyznamenání a doporučení pro učně i mistra. Zkoušky učednické, povinné, předpokládají arci větší dozor nad učednictvím a větší zodpovědnost mistrů za výcvik učňův.

Má se dále usnadnit přetvoření dosavadních převahou smíšených společenstev v odborná, společenstva směji vydati pro svůj obvod poměrům přiměřené předpisy o počátku a konci denní doby pracovní a o přestávkách pracovních, o lhůtách výplatních a výpovědních pro pomocnictvo, a předpisy ty jsou závazné, jestliže majitel živnosti se svými pomocníky výslovně nesmluvil ujednání odchylná. Společenstvům přiznává se dále též právo rekursu proti některým rozhodnutím a opatřením živnostenských úřadů ohledně udělování dispensí a

koncesí, v příčině rozsahu živnostenských oprávněností, prohlásování podniků za tovární nebo obchodní.

Dvě nebo více živností nemá vůbec býti zahrnuto v jedinou opověď, ale v skutečném životě, zejména na venkově, slučování živností je nezbytno: hostinský je spolu řezníkem a uzenářem, hodinář zlatníkem, kožešník obchodníkem s klobouky, malíř natěračem a tak bude zde výsledkem odděleného hlášení více kolků a snad i v praxi vyšší výměra daně. Absolventi průmyslových škol s praktickým školním výcvikem aspoň čtyřletým mohli nyní ihned samostatně se zaříditi — nyní musí alespoň jeden rok tovaryšiti. Opoví-li veřejná obchodní společnost řemeslnickou živnost, musí alespoň jeden společník prokázati předepsanou způsobilost odbornou — ale což když tento kvalifikovaný společník z hotového již závodu zemře nebo vystoupí? Již nyní jsou z praxe známy potíže, hledá-li na př. vdova po kameníkovi zástupce s kvalifikací zákonem předepsanou. Velmi pochybnou sociální cenu má předpis, že při opovědi krejčovské živnosti ženami žádá se vždycky řádné skončení poměru učebního nebo absolvování určitých učilišť průmyslových. Obchodníkům se šatstvem a obuvi nedovoluje se přijímati objednávky a k tomu bráti míru ani přejímati správký nebo předsebráti změny, i když by je dali prováděti oprávněnými živnostníky. Konečně zvyšují se tresty na přestupky živnostenského řádu a rozšiřují se i na překročení ministerských nařízení k živnostenskému řádu vydaných.

Institute společenstevních instruktorů má býti pojata nyní do zákona, zejména zevrubně upravují se mistrovské nucené pokladny nemocenské a podpurné.

O tomto novém návrhu lze stručně říci: Má to býti asi desátý zákon o poměrech živnostenských a odkazuje asi na třinácti místech k nařízením prová-

děcím, kterými by se předpisům jeho dostalo teprv obsahu. Neupravuje pouze látku, zákonodárnou mocí dosud netknutou, nýbrž mění všechny větší zákony předchozí, takže se jím již nynější nepřehlednost živnostensko-právních předpisů jen ještě zvětšuje. Připomínáme, že již dosavadní novely působí při výkladu obtíže, protože nehledělo se vždy k tomu, aby s novými předpisy byla ve shodu uvedena různá ustanovení v jiných odstavcích zákona, novelou neupravených.

Jen málo odstavců v nové osnově jest upraveno souvisle a pronikavě, jako živnost poptavárenská, učednické zkoušky, mistrovské pokladny, nucené pojištění podpor nemocenských a pohřebních, společenstevní jednoty, úřední dozor nad společenstvy; proti četným jednotlivým novotám lze činiti vážné námitky.

Požadavkům řemeslnických sjezdů ovšem ani tato osnova vesměs nevyhovuje: Nezavádí průkaz způsobilosti ani pro továrny (toho ostatně nežádá již ani Zemská jednota řemeslnických společenstev v Čechách) ani pro živnosti hostinské a výčepnické (u kterých by arci stačilo jen řádné provádění platného zákona, aby se zamezil největší nešvar této živnosti: přeplnění), ani pro živnosti obchodní.

Nepodává vypočtení řemeslnických živností v zákoně samém, ani zákonné definice pojmu továrny, ani zákaz řemeslnické práce v trestnicích, ani odstranění štukverkářství, ani žádané nespravedlivé vyloučení všelikých dispensí od listu výučního a vysvědčení pracovního, ani předepsání osmileté doby učební a tovaryšské se zkouškami tovaryšskou a mistrovskou, ani nedává v ruce společenstev konečné rozhodnutí o přípuštění nových konkurentů, jak tomu bývalo za starých cechů až do polou století 18., aniž konečně staví zeď mezi tovaryštvem řemeslnickým a dělnictvem továrním v tom

směru, že by vysvědčení výuční a pracovní z továrny nedostačovalo jako průkaz způsobilosti k řemeslnickému mistrovství.

Zemská Jednota společenstev přeje si k tomu ještě, aby bylo všem osobám, ve službě veřejné nebo soukromé postaveným, zakázáno provozovati jakoukoliv živnost, aby bylo zakázáno všem úřadům a ústavům civilním i vojenským, obcím i továrnám, podnikům dopravním a zemědělským prováděti živnostenské práce ve vlastní režii i aby vůbec bylo zamezeno prováděti řemeslnické práce a výrobky domácí čeledí, aby přesné vymezení živnostenských oprávněností stalo se již v zákoně samém, aby veřejná společnost směla provozovati řemeslnou živnost, jen mají-li všichni společníci průkaz způsobilosti, atd.

K jakému sešněrování všeho života průmyslového i samých domácností by se takto dospělo, vysvitne každému, představí-li si na př., že by dle toho nesměl provozovati jakoukoliv živnost ani poslíček společenstevní, účetní malé záložny nebo hospodářského družstva, domovník, písař úřední atd., ale také že by žádný řemeslník nesměl potom přijímati vedlejší zaměstnání ve službě soukromé nebo veřejné, že by si pak rolník nesměl spraviti sám nebo čeledí ani vůz, pluh nebo brány atd.

Vláda však dle nedávných zpráv časopiseckých upouští i od této osnovy komorám a průmyslové radě i pracovnímu sboru poradnímu k vyjádření dodané a hodlá parlamentu prý ještě na jaře 1904 předložiti novou osnovu celého zákona živnostenského. Jakým směrem tato předloha se bude bráti, není dosud známo.

Snad nebude neprospěšno načrtnouti na konec aspoň základní zásady živnostenských řádů v moderních státech evropských.

V Anglii, kde cechy neměly nikdy ani toho rozšíření ani toho významu jako na pevnině evropské, shledáváme samostatnou státní policii živnostenskou již od konce stol. 12. a od roku 1623, kdy parlament zrušil veškeré dosavadní privileje a monopoly; pozbývaly cechy všeho politického vlivu a praxe živnostensko-právní brala se směrem živnostenské svobody.

Ve Francii rovněž záhy, již v 16. stol., vystupuje centralisovaná moc státní energicky naproti cechovní autonomii, vznikání velkopřemyslu podporováno úsilovně již od stol. 17., zvláště za proslulého státníka Colberta (1661—1683), a cechů užíval stát jen k finančnímu z nich těžení, až konečně francouzské revoluční zákonodárství z let 1789—1791 zrušilo všechny cechy a všeliké výsady živnostenské a zavedlo svobodu živnostenskou, která s dočasným paunstvím francouzským přešla i do jiných území německých a rakouských.

V Prusku byla živnostenská svoboda zavedena již ediktem z 2. listopadu 1810 a zákonem ze 7. srpna roku 1811; toliko osm živností (zejm. lékárníci, klenotníci, zedníci, tesaři, kominíci, hotovitelé chirurgických nástrojů a sekerníci) bylo z této svobody výslovně vyňato, cechy byly zbaveny všech práv a směly zůstatí jen jako volné spolky. Řemeslnické hnutí roku 1848 způsobilo dalekosáhlé obmezení svobody živnostenské nařízením z 9. února 1849 (pro 42 živností předepsáno příslušenství k cechu, které záviselo opět na průkaze způsobilosti pravidelné tříletou dobou učňovskou, složením zkoušky tovaryšské a provedením kusu mistrovského, obmezen prodej řemeslnických výrobků zpravidla na řemeslníky a pod.) Teprv léta 1860. při-

nesla změny liberálnější jak v Prusku tak i v Sasku (1861), v Badensku a Virtembersku (1862); r. 1868 přešlo k živnostenské svobodě i Bavorsko a živnostenské zákony z r. 1868 a 1869 zavedly ji v oblasti celého bundu severoněmeckého, v letech 1870. přijat svobodnický živnostenský řád bundu z 21. června 1869 i ve státech jihoněmeckých.

Zákonodárství let pozdějších, zejména od r. 1881, zavedlo arci také v Německu četná obmezení živnostenské svobody, která však nicméně dosud je v celku podkladem živnostensko-právní úpravy říšskoněmecké. Usedlé živnosti podléhají jen povinnosti oznamovací, koncese předepsána jest pouze pro nemocnice, divadelní představení, hostinské a výčepní živnosti i drobný obchod s lihovinami, pro zastavárny a j.; podkováři podléhají zkoušce, pro živnosti uliční, lékárny a lékaře jsou připuštěny taxy.

Cechům původně zcela volným přikázáno od roku 1881 vždy více úkolů a práv a dle zákona z 26. července 1897 může k návrhu většiny súčasněných řemeslníků vyšší úřad správní zříditi cech nucený, třeba i ze živností jen příbuzných nebo zase jen pro živnostníky, kteří tovaryše a učně zaměstnávají. Nuceným cechům je však zakázáno zřizovati společné podniky výdělkové nebo povinné podpůrné pokladny (leďa jen pro případ nemoci) nebo vybírati přístupné. Úkoly povinné jsou podobny našim, k fakultativním náleží zejména péče o odborné vyučování a zkoušky.

Při ceších jsou pomocnické výbory, které musí býti přibrány ke spolupůsobení při úpravě učednictví a zkoušce tovaryšské. Vedle svazů, ve které se cechy určitého okresu sdružití mohou, mohou nařízením ústředního zemského úřadu zřízeny býti zvláštní komory řemeslnické — rovněž se zvláštními výbory pomocnickými, — které mají zejména za úkol bližší

úpravu a dozor nad učednictvím, podávati dobrá zdání a návrhy úřadům, vydávati výroční zprávy, zřizovati odborné školy, zřizovati zkušební výbory pro zkoušky tovaryšské atd.

Od řemeslnického zákona z r. 1897 smí držeti učně pouze ten, kdo dokonal 24. rok věku, odbyl přiměřenou učební dobu v živnosti i zkoušku tovaryšskou nebo po pět roků osobně samostatně řemeslo provozoval nebo v něm byl činným. Učební smlouva musí býti písemná, učební pán má učně přidržovati k návštěvě škol odborných a pokračovacích a neposkytuje-li byt a stravu ve své domácnosti, nesmí ho užívat k výkonům domácnostním. Úřad může předepsati počet učňů pro jednotlivé živnosti a naříditi mistrovi propuštění nadpočetné jich části.

Učňům má býti poskytnuta příležitost, po skončení doby učební podrobti se zkoušce tovaryšské před komisí, z polovice z tovaryšů se skládající, a tovaryš má po tříletém zaměstnání právo konati zkoušku mistrovskou, která se vztahuje i na znalost knihvedení a účetnictví. Kdo složil zkoušku mistrovskou a má právo cvičiti učně, smí se nazývati mistrem dotyčného řemesla.

Není však žádného v Německu donucení ani ke zkoušce tovaryšské ani k mistrovské, učiti lze se i ve velkozávodě, a není vůbec předepsán průkaz způsobilosti pro živnosti řemeslnické.

V Rusku byla vždy a jest doposud živnostenská svoboda; středověké cechovníctví zůstalo Rusku cizím, a řemeslnické cechy i kupecké gildy, Petrem Velikým a Kateřinou II. v život uvedené, udržely se jen jako samosprávné stavovské korporace chudinské. Každý smí tedy na Rusi provozovati kteroukoliv živnost; obmezení platí jen pro židy a akciové společnosti, průkaz způsobilosti předepsán jen pro lodivody, koncese jen

pro zastavárny, prostředkovatele a posluhy, prodej lihovin je v 35 guberniích monopolem státním. Ve větších městech má každý řemeslník, chce-li obdržeti hodnost mistrovskou a zaměstnávatí učně, příslužeti k cechu, který pěstuje hlavně účely chudinské. Kromě toho tvoří veškerí cechovní řemeslníci města (všech cechů) jednotnou korporaci, jejíž hlavním orgánem jest obecný úřad řemeslnický a jež má i nepatrnou právomoc živnostensko-policejní.

Svoboda živnostenská, bez průkazu způsobilosti, leda jen výjimkou pro živnosti zdraví nebo životu nebezpečné a pod., platí dále i ve Švédsku, Norsku a Dánsku, ve Švýcarsku, Itálii.

Po příkladě Rakouska zavedly průkaz způsobilosti pro řemesla pouze Uhry (1884), avšak ve formě značně mírnější: stačí i jen tříleté zaměstnání odbornou prací v továrně nebo dílně, kdo provozoval samostatně jednu živnost vázanou průkazem, smí počítí s provozováním kterékoliv jiné živnosti bez dalšího průkazu, konečně i beze všeho průkazu smí kdokoliv provozovati i živnost, průkazem způsobilosti vázanou, zaměstnávat-li ve svém podniku osobu zákonným požadavkům vyhovující.
